

Para-vallási jelenségek antropológiai vizsgálata Szegeden

Egy ígéretes kezdeményezés margójára

A Magyar Tudományos Akadémia Szegeden működő Vallási Kutató Csoportja, valamint a Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszéke szervezésében került sor 2013. november 20-án a szegedi egyetem Bölcsészettudományi Karának konferencia-termében a *Sámán sámán hátán – A kortárs pogányság multidiszciplináris vizsgálata* című konferenciára. Előjáróban kiemeljük, hogy a szervezés korrekt és európai mentalitású volt. E-mail-en pontos programot kaptunk előre. A konferencia levezetése időtartó volt, mégis elegendő lehetőséget kaptunk a kérdésekre, amelyeket minden előadóhoz közvetlen előadása után intézhettünk. Éltek is ezzel a jelenlétük: több előadó három-négy kérdést is kapott – ám ez mégsem okozott a programban csúszást. Mintha netán ismét skandináv nemzetközi konferencián lettem volna... Dicsérendő, hogy a konferencia kezdetén azt is elmondták pontosan a házigazdák, hogyan illeszkedik a rendezvény a két anyaszervezet kutatási profiljába, s hogyan kezdődtek ezek a kutatások a nevezett szegedi tanszéken, valamint az ugyanott működő akadémiai kutatócsoportban, illetve mi a viszonyuk az ott folyó más kutatásokhoz.

Csernus Sándor, az SzTE BTK dékánjának megnyitója hasonlóan informatív, tárgyilagos volt. Ismertette azt is, milyen párhuzamos konferenciák zajlanak az egyetemen, illetve a Szegedi Akadémiai Bizottságban. Ezzel képet kaptunk az egyetemen és a szegedi tudományos élet jellegéről általában is, két mondatban. Szilárdi Réka *A magyar kortárs pogány narratívumok nemzeti identitáskonstrukciói* c. előadásában azt is elmondta, miért ezt a témát és milyen módszerrel kutatja: főleg interneten elérhető szövegek tartomelemzésére épített, jóllehet maga is többször járt a terepen, illetve lakott Wicca-táborokban és részt vett egyéb újpogány közösségek rendezvényein. Ezek a közösségek azonban sok esetben elutasítók a képzett, sőt akadémikus világból érkező érdeklődőkkel szemben (jóllehet az ellenkezője is igaz: némely esetben direkt örülnek, hogy végre felfigyel rájuk az értelmiségi világ); a terepmunkán gyűjtött anyagok tehát szerinte nem adhatnak a teljes mezőt lefedő mintát, noha személyes tapasztalatként a kutatásban is felhasználható anyagokat szolgáltatnak. Bő szakirodalmi hivatkozásokat adott a vizuális prezentációban, amelyeket kommentált is, ezzel elősegítve a szakmai hasznosítást. Azt még mindig nem tudjuk, hogy ezek az újpogány közösségek mennyiben szubkultúrák és mennyiben nem azok; bár egyik válaszában utalt az előadó arra, hogy az „urbanus-paganus” dichotómia már nem tartható. Szubkultúra viszont főleg urbanus közegben alakul ki – véli a recenzens–, még az intelligens elitből is történik szociokulturális mobilitás a szubkultúrába. Továbbá, nem érthetünk egyet azzal, hogy a Wicca- vagy a Druida-kultusz is ugyanúgy vallás, mint **ahogyan** a „történelmi egyházak” is vallásokat **képviselnek**.

Bali János *„Kortárs ősmagyarok”*: *Mitosz és kultúra* c. előadásában a napjainkban oly sokat vitatott ősmagyarok jelenségeket adatolta szemléltetéssel. A külföldi párhuzamokra s az elméleti háttérre való utalás üdvözlendő. Megjegyezzük ugyanakkor, hogy a bemutatott példák földrajzi elemzése még elvégezhető lenne: miért pont G. városban alakulhat ki az ősmagyar lakópark, ahol egyébként a tradicionális vallások is átlagon felül reprezentáltak; az ettől tíz kilométerre fekvő P. városban viszont a baloldali kis- és középpolgárság dominál, ahol több neoproteštáns kisegyház is intézményt tart fenn, és a vallássá avanzsált nemzeti neo-táltosok nem tudnának ekkora teret hódítani. Tehát az adatgazdag előadás további szociológiai vizsgálatokra csábít, amelyek egyébként is elengedhetetlenek.

Povedák István *Láthatatlan határok – A keresztény – újpogány szinkretizmus* címen hézagpótló s az egész témakört elméletileg megalapozó előadást prezentált, gazdag vizuális szemléltetéssel. Az újpogány kultuszok szabadon és fenntartások nélkül használják a keresztény elemeket, jelképeket, ezeket újra- s átértelmezve saját céljaikra. Dokumentumokkal bizonyította viszont az előadó, hogy amíg a vezető keresztény egyházak erős exkluzivizmussal védik pozícióikat, addig ezzel az intézményi elzárkózással ellentétben az egyes papok, mint magánszemélyek, jelen lehetnek szinkretista jellegű rendezvényeken, ahol őket elismeréssel is fogadják. A jól illusztrált és axiális témát feszegető munkát a további nagy szintézisek felé biztatjuk.

Csáji László Koppány *Belakjuk környezetünket és az internetet! Lokalitas és/vagy hálózatiság. Vallásantropológiai elemzés a közösségkonstrukció lokális és hálózati tereinek, szerveződésének összefüggéseiről* c. előadása hosszú címével is mutatja, hogy az előadó saját hipotézisét egészíti ki az esettanulmánnyal, amely teóriát a kulturális tér és kulturális idő modelljét a szerző korábbi terepmunkái, földrajzilag is több, távol eső kultúrkör helyszíni vizsgálata s összehasonlítása nyomán dolgozott ki koherens egészé. Mivel a recenzens hallotta néhány korábbi előadását is, átfogó hipotézisalkotását üdvözölheti; feltételezzük azonban, hogy publikált változatában (vagy eljövendő könyvében) gondot fordít rá a szerző, hogy a teoretikus konstrukcióját nem ismerők számára is több saját elméleti bevezetőt adjon.

Nagy Zoltán *Sámántánc a konferencián: a néprajztudomány teologizálódása Oroszországban* kitekintést jelentett a nacionalista pravoszlávián formálódott, ugyanakkor a multikulturális orosz birodalom ázsiai hatásokat is magába olvasztó világára. Manapság elsorvadt az orosz nyelv ismerete, s ezt ösztársadalmi szinten kézenfekvőnek tarthatjuk, a kutatók világában viszont bűnnek. Ezért e témaválasztás módszertani példa másoknak is.

Farkas Judit *Újpogányság, ökopogányság és a magyar ökofalvak* c. előadása bevallottan olyan közösségekkel foglalkozik, amelyeket nem tekint a szerző újpogányoknak (ám akkor miért itt ad elő róluk?), hanem sajátos és heterogén jellegük okán vizsgálja őket. Munkájának legfőbb értékét abban látjuk, hogy terepmunkán alapul. Antropológusnak a személyes tapasztalat mindig értékesebbé teszi munkáját. Véleményünk szerint a valláspótlék elemei jelen vannak ezeknek a zöld közösségeknek az ideológiáiban is, amelyek az előadás alapján szinkretisták és heterogének.

Kolozsi Ádám *Nem leszünk gyarmat. Antikolonializmus, exotizmus és autenticitásigény a pogány narratívákban* címen a manapság erősen exkluzív magyar mozgalmakat szövegek alapján elemzi, s ezzel hozzájárul a nagyon aktuális jelenségek objektív vizsgálatához.

Szeverényi Sándor *A nemzeti oktató ponyva nyomában* c. az ál-történelmi regények és a modern lektúr (vagy ennek legalját jelentő) tömegirodalmat gazdag anyagon és tipologizálva, csoportosítva mutatta be. Feltétlen üdvözölhetjük, hogy a finnugor nyelvész ezen a területen is érvényesíti logikáját, analízáló képességét. (Csak azt nem definiálta explicit módon, hol a határ a történelmi s ál-történelmi regény közt.) Az anyag bemutatásán és osztályozásán túl azonban kérdőjel marad bennünk, hogy ez a dömping csupán a társadalom szellemi sekélyesedését jelentő veszély vagy a posztmodern kisembernek agyonhajszoltságában és kimerültségében oldódást, felnőtteknek való mesét jelent-e? Hiszen amit a tömegek fogyasztanak, azt megállítani nem tudjuk, akárhogyan is értékeljük. Arra viszont az írástudók felelőssége kötelezne, hogy ennek a hatásait is meggrajzoljuk: vajon eljött-e már Aldous Huxley „Szép új világa”, melyben a delta- s epszilon-kasztok beszűkült emberei csak az anyagi s a szellemi „szómát”, a kábszert fogyasztják?

Szigeti Jenő neoprotészta egyháztörténész, a magyar valláskutatás egyik „nagy öregje” megcsillogtatta művelődéstörténeti kincsesládát *Túlvilági kalandok. Adalékok a magyarországi spiritizmus történetéhez* című előadásában, amely alapos adatgazdagságával bővíti ismereteinket. Miről is? Valláspótlékról, modern mágiáról, babonáról? Az elméleti tisztázás felé is fontos lépéseket tett, ha és amennyiben a publikációban kitér az előadás időkereteire hivatkozással rövidített részekre, úgy a művelődéstörténeti érdekességekből az elméleti tudomány, a gyűjtögetésből szintézis válhat. Földvári Sándor *A chiromantia mint a két háború közti budapesti középosztály valláspótléka Majthényi György példáján* címmel mutatta meg, hogy a pszichológiai tréningre való igény implikálhat bizonyos valláspótlékokat, amelyek adott esetben társadalmi réteghez köthetők (urbánus közép- és nagypolgárság). Hubbes László Attila *Új magyar mitológia? Tapasztalatok és kihívások főként azért üdvözlendő, mert a fogalmi-elméleti tisztázás felé törekedett, ugyanakkor konkrét kutatási anyagot is hozott.*

Mindenre nem térhet ki terjedelmi okokból sem a recenzens, ezért az utolsó szekcióról összefoglalóan elmondjuk, hogy a konferenciának címet adó modern sámánok jelenségével talán ez foglalkozott leginkább. Illés Anna *Két példa az újtáltosság mitológiájának jelenkori megkonstruálására*; Máthé Veronika *A Yotengrit tanításai a közösség vezetőivel készült interjúk alapján*, valamint Molnár Bianka *Magyar táltos hagyományörzés, mint „mankó” a*

személyiségfejlődéshez talán a legközelebb visz ahhoz az elméleti-fogalmi distinkcióhoz, amelyre több vonatkozásban felhívtuk a figyelmet. A konferencia zárásaként a jelenlévők tettek is erre további lépéseket „összegzés” címen. Reméljük, ez is teret kap a kötetben, vagy ha nem, egy későbbi konferencián.

A vallás, a valláspótlék és a modern kultuszok fogalma remélhetőleg további hasonló programok során finomítást nyerhet. A recenzens nem ringatja magát abban az illúzióban, hogy létezik tökéletesen objektív ismertetés; ellenkezőleg: a mégoly tiszta szakmai becsülettel írt beszámoló is tükrözi szerzőjének szakterületét. Ezért felvállaljuk, hogy a jelen esetben filozófus, teológus és nyelvész képzettségű, publikációs munkásságára nézve pedig egyháztörténész tollából született e tudósítás, ezért az ilyen irányú fogalmi tisztázásokat és vallástudományi általánosításokat kérjük számon. Valamint azt, miért nem tudtuk meg, hogy mi a sámán a modern világban – hiszen, ha tradicionális értelemben tekintjük, akkor csupán egyetlen előadás vonultatott fel valóban sámánokat. Az is kevés, ha kereszténység előtti kultuszok felélesztéséről beszélünk, mivel ez Európa-centrikus, ám **itt** sem működik. A világban sok vallás van, amelyek a globalizáció korában keresztül-kasul hatnak a földgolyón, és nem egyértelmű, sőt értelmetlen kérdés lenne, hogy például a Közép-Ázsiában élő, s a felszínesen elsajátított iszlám elemeit a helyi kultusz hagyományokkal vegyítő neo-szúfizmus vajon elő- vagy utóidejű-e a kereszténységgel? (Ezt viszont nem kérdezte meg senki.) Továbbá, Popper Péter (aki nemcsak nemzetközi színvonalon álló pszichoterapeuta s valláskutató volt, hanem a buddhizmustól a judaizmusig több világnézetet a kutató személyes tapasztalatával is átélt) erre többször is rámutatott: a kereszténység után soha senki nem élheti például a szexualitást az antik görögök lelkületével (büntudat nélkül), mert aki keresztény kultúrában szocializálódott, a tudatalattijában ennek nyomait örökre hordja még akkor is, ha tudatában szakít vele. Miként is definiáljuk akkor a „kereszténység előtti” fogalmát? Azután, szerencsésebbnek tartanánk a hagyományos vallások és kultuszok esetén a beleszületett, a modern eklektikus rendszerek esetén a választott jelleg vizsgálatát is.

Disztingválást kíván az identitás vizsgálata is: **például** egy görög katolikus esetén a mai napig egész életét, személyiségét meghatározza, hogy ő bizánci rítusú katolikus (urbánus, értelmiségi környezetben is), **amint** Bubnó Tamás, a Szent Efrém Kórus vezetője többször is ezt nyilatkozta. Más felekezetek esetén viszont ez nem így működik. Továbbá, a konferencia címében hirdetett sámánizmusnak éppen az a lényege, hogy a transzcendens világgal és földi létünkkel egyaránt kapcsolatot teremtve, az életmód egészét átfogó világnézet (már vallás?), amelyet a történelmi vallások mindenütt visszaszorítottak, nemcsak a kereszténység, de például a buddhizmus is. *Az újpogány jelenségek mennyiben újsámáni rendszerek? Mennyiben vallások?* Teszem azt, a Wicca-vallás (ha már vallás!) és hasonló kultuszok követői elvonulnak-e a munkahelyükön is elvégezni szertartásaikat, mint a modern világban az iszlámot (muszlim gyökerek nélkül) felvett fiatalok (Budapesten is) akár a munkaidő megszakításával is elvégzik a déli imájukat? Vagy léteznek-e hobby-kultuszok, és az újpogányoknál gyógyító újsámánok egyszerűen a fizetőképes keresletet elégítik ki egy posztmodern kultusz-fogyasztó világban? – *A vallás-típusú rendszerek az egyén teljes életében annak minden cselekedetét meghatározták, döntéseiben útmutatót jelentettek.* Formailag ezért vallás volt a marxizmus-leninizmus is, mégoly dicstelen történelmi szereplése dacára, mert a valódi híveinek minden élethelyzetben lelkiismereti „útmutatót” adott, amint Lenin írta: „az eszme = értelem + érzelem + cselekvés”. (Amit persze Jakab levele nyomán a kereszténységtől plagizált, ám ez más kérdés.) A tradicionális sámánizmus is holisztikus és totális: a követői teljes életmódját áthatja, minden életvezetési – morális vagy egészségügyi – kérdésben egyértelmű döntést implikáló hagyományrendszer. Aki viszont két bőrönddel a világot járja, mint neosámán (egyik előadásban szereplő példa), az több esetben csak színielőadást nyújt olyan fizetőképes fogyasztóknak, akik e cirkusból hazamenve a posztmodern kapitalista világ működése szerint élnek és gondolkodnak.

A konferencián három előadás is foglalkozott a mitológiává előlépő nemzeti (magyar) identitással. Nos, aki már úgy él, hogy Szittya-körúton rendezi be a lakását (fent említett Gvárosi példa), vagy – teszi hozzá a recenzens –, aki vasárnapi ebédjéhez azért nem vásárol sört, mert „magyar ember bort iszik”, illetve keresi az élelmiszerboltban a magyar termék

márkajelzéssel ellátott „magyar citromot” is – az bár tartson a lemezes tarsolyában Visa-kártyát, vezessen nyugati személygépkocsit, ő már életvitelét egészében átható vallást követ, amely ontológiai kérdéseket is megválaszol, ha tanult ideológusokkal dolgoztat. Ez már vallás-e, vagy csupán életfilozófia? Önálló konferenciát kitölthető problémakör.

Remélhető, hogy a bemutatott mikro-kutatások további konferenciákon kaphatják meg teoretikus feldolgozásukat a vallásfilozófia s a komparatív vallástudomány részéről, vagy itt, vagy ezt más kutatóműhelyek teszik meg. A publikáció s a folytatás feltétlenül indokolt.

Földvári Sándor